

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Smagus teatro žmogus

2012-12-20

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Teatras

AUTORIUS: Monika Meilutytė

DATA: 2012-12

Smagus teatro žmogus

Monika Meilutytė

Mykolas SMAGURAUSKAS (1935–1992) – ilgametis Lietuvos akademinio dramos teatro ir vienas pirmųjų Vilniaus mažojo teatro aktorių. Nors šiam scenos menininkui visada tekdavo antraeiliai ar epizodiniai vaidmenys, jo kolegos iki šiol kalba apie didžiulį artisto atsidavimą savo profesijai. Aktorius skrupulingai kurdavo personažus, nesvarbu, ar tai būtų verslininkas Verneris Rimo Tumino režisuotoje „Tylioje naktyje“, ar jūrų plėšikas Bilas Irenos Bučienės pastatyme „Piteris Penas“. Teatro užkulisiuose Mykolas Smagurauskas švytėdavo linksmu būdu ir geraširde šypsena. Jis buvo žmogus, gal ne visada sutardavęs su teatro veteranais, tačiau lengvai rasdavęs bendrą kalbą su jaunesniaisiais. Apie šią jaunatvišką, kūrybingą, inteligentišką ir elegantišką Lietuvos teatro asmenybę rašo teatrologė Monika MEILUTYTĖ.

A Fun Theatre Person

Mykolas Smagurauskas (1935–1992) was for a long time an actor at the Lithuanian Academic Drama Theatre, and one of the first actors at the Vilnius Small Theatre. Even though he played mostly supporting and minor roles, his colleagues still talk about his tremendous devotion to his profession. He paid great attention to the characters he was playing, whether it was Werner the businessman in ‘Silent Night’, directed by Rimas Tuminas, or Pirate Bill in ‘Peter Pan’, directed by Irena Bučienė. Behind the scenes, Mykolas Smagurauskas did not hide his kind-hearted smile or his joyful nature. He was a man who perhaps did not always agree with veterans of the theatre, but he always found common ground with younger actors. The theatre critic Monika MEILUTYTĖ writes about this youthful, creative and elegant member of the intelligentsia, who was one of Lithuanian theatre’s great personalities.

Šių metų Vėlinių žvakių gausybė jau užgeso. Liepsneles, lyg trumpam atgijusius mirusiųjų gyvenimus, užpūtė vėjai, ir tik laimingesnės sulaukė, kol žvakių dagtys

sunyks pačios. Panašiai užgęsta ir žmonės. Vieni – savaime, po truputį, kiti –

pakeleivingos nelaimės užkliudyti. Prieš dvidešimt metų pirmą kartą žvakės sužibo ir ant aktorius Mykolo Smagurausko kapo. 57-erių teatro artistą mirtis pasitiko netikėtai, sugedus suomiškos pirties durims. Taip aktorius kelias pasisuko paskutinį kartą – Anapilin.

Kūrybinė Smagurausko kelionė iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti monotoniška: ketveri aktorinio meistriškumo studijų metai LTSR valstybinėje konservatorijoje Vilniuje (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija), daugiau nei trys dešimtmečiai Lietuvos valstybiniame akademiniam (dabar – nacionalinis) dramos teatre. Atrodytų, viskas tuo galėjo ir baigtis. Tačiau paskutiniuosius porą savo gyvenimo metų Smagurauskas nusprendė atiduoti Vilniaus mažajam teatrui. Aktorė Eglė Gabrėnaitė žavėjosi tokiu savo vyresniojo kolegos sprendimu: „Aš jį gerbiu už drąsą – išeiti sulaukus tokio amžiaus iš Akademinio teatro į Mažąjį, į visišką nežinią...“¹ Šioje „nežinioje“, kuriai vadovavo režisierius Rimas Tuminas, Smagurauskas tikriausiai mielai būtų pasilikęs ir ilgiau...

Kažin ar 1990-aisiais, kai pasirodė pirmasis oficialus Vilniaus mažojo teatro spektaklis – Antono Čechovo „Vyšnių sodas“, kas nors pagalvojo, kad jame Smagurausko sukurtas dvarininko Semeonovo-Piščiko vaidmuo aktoriui bus paskutinis.

Pasak teatrologės Rasos Vasinauskaitės, „Vyšnių sodas“ Rimui Tuminui ir aktoriams buvo proga įrodyti, kad jie „esą savo kelio, savo namų ir savo teatro kūrėjai. Būtent namų – teatro kaip namų, – kur kiekvienas jaustųsi reikalingas, nepakeičiamas, svarbiausias“². Tiesa, šiandien šis spektaklis gali atrodyti tik tarpinė Mažojo teatro stotelė – teatro, kuris dabar jau turi pastovius namus Vilniaus Gedimino prospekte. Tačiau Mykolui Smagurauskui Rimas Tuminas ir jo suburtas kolektyvas jau ir buvo tie namai, kuriuose jis, kaip kūrėjas, jautėsi laisvas ir kartu reikalingas. Dar 1985 metais aktorius kalbėjo: „Jeigu režisierius talentingas, moka uždegti kolektyvą, pasirenka gerą dramaturgiją, turi aiškią poziciją, savo matymą, tada palaima visiems. Tą aš patyriau, dirbdamas su režisieriumi R. Tuminu“³.

„Vyšnių sodas“ savotiškai reflektavo režisieriaus ir aktorių atsiskyrimą nuo Akademinio dramos teatro. Spektaklio veikėjai „susirenka tarsi atsiveikinti – ne tiek vienas su kitu, kiek su pačiu laiku, savo praeitimi“⁴ – ir „iškeliauja į nežinomybę“⁵. Netgi pati pastatymo erdvė bylojo apie esamos akimirkos laikinumą: scena suplanuota kaip pereinamas kambarys, joje – neiškrauti lagaminai, o įlūžusių lubų plyšyje grėsmingai kyšo spintos kampas⁶. Kitiems Mažojo teatro aktoriams šis Tumino pastatymas pažymėjo naują paragrafą jų kūrybinėje biografijoje, o Mykolui Smagurauskui jis tapo jo kūrybos ir gyvenimo epilogu.

Laimei, epilogas buvo nuotaikingas. Semeonovo-Piščiko asmenybę Smagurauskas kūrė ramiai, bet kartu linksmai ir žaismingai. Nors tas „keistuolis gurgždančiais batais“⁷ buvo visiems skolingas ir visus savo turtus užstatęs, jis ilgesingai tikėjo „stebuklu, padėsiančiu jam išgyventi“⁸. Ir iš tiesų – Piščiko finansinės problemos išsprendavo be jo paties pagalbos. Andrius Žebrauskas prisimena: „Epizodiniu vaidmeniu jis (Mykolas Smagurauskas – M. M.) sugebėjo atskleisti visą žmogaus istoriją. Kai po jo mirties man teko perimti tą vaidmenį, mes su Tuminu nusprendėme nieko nekeisti. Buvo didelė

atsakomybė po Smagurausko vaidinti Piščiką, tačiau ir vargo ypatingo nebuvo, nes vaidmuo buvo sukurtas labai ryškus“⁹.

Nors Smagurauskas buvo ne vieno ryškaus vaidmens autorius, vis dėlto jo vardas į tarybinių laikų „ryškiausių“ aktorių sąrašą greičiausiai nepakliūtų. Smagurausko karjera prasidėjo nuo Akademinio dramos teatro spektaklių, kurių programėlėse jo pavardė buvo priešpaskutinė, o aukščiausiai ji pakilo į antrą vietą.

Nepaisant to, šio artisto kūrybinėje biografijoje – daugiau nei 50 vaidmenų. Taip, visi jie – antraeiliai, trečiaeiliai, ketvirtaeiliai ir t. t. Tačiau vargu ar kuriam iš kolegų apsiverstų liežuvis apkaltinti Smagurauską atsainiu požiūriu į darbą teatre. Priešingai, ne vienas aktorius ir režisierius prisimindamas šį menininką vartoja žodžius „darbštus“, „skrupulingas“, „pareigingas“, „kruopštus“ ir pan. „Tai buvo be galo atsidavęs savo profesijai žmogus, – pasakojo aktorė Eglė Gabrėnaitė, – labai reiklus sau, visada geros formos, niekada neleidžiantis sau jokios „chaltūros“ scenoje. Žinau nedaug tokių aukščiausio lygio profesionalų, visiškai pasišventusių teatrui. Jam repetacijų nebuvo: kiekviena repeticija – spektaklis.“¹⁰

Šviesiaplaukis garbanius, kurių dažnai galima buvo išvysti vilkintį languotu švarku ar languotais marškiniais, taip pat buvo taktiškas, inteligentiškas ir subtilus. Tačiau tai tik vienas šios asmenybės bruožų. „Likimas lėmė, kad kartu stojom ir kartu įstojom į Konservatoriją, – prisimena Smagurausko draugas ir kolega aktorius Tomas Vaisieta. – Ketverius metus greta stovėjo mūsų lovos, o po to greta – grimo staliukai ir veidrodžiai. Tai buvo žaižaruojanti, spalvinga asmenybė.“¹¹ Mokėdavo Mikas (taip jį paprastai vadindavo draugai) ir supykti, bet neilgam. „Ne padlaižys buvo, – tvirtino aktorius Sigitas Račkys. – Jeigu jam žmogus nepatinka, – jokių kompromisų. Jis buvo ryškus opozicionierius Henrikui Vancevičiui.“¹²

Vis dėlto net ir vyriausiojo Akademinio dramos teatro režisieriaus spektakliuose Mykolas Smagurauskas vaidino. Žinoma, ne Mindaugą ar Mažvydą. Aktoriui buvo patikėtas epizodinis karininko Žakaičio vaidmuo Vancevičiaus režisuotame pastatyme pagal Jono Avyžiaus romaną „Sodybų tuštėjimo metas“. Pyktis, nusivylimas, pagieža, baimė, silpnumas – ne vieną karininko emociją Smagurauskas spėjo perteikti per kelias scenoje jam patikėtas minutes. Tai buvo vienas mėgstamiausių šio aktoriaus vaidmenų. „Įsimyliu tuos personažus, kurie aistringi, grumiasi už savo būvį žūtbutinėje kovoje, – 1985 metais kalbėjo Smagurauskas. – Tokie vaidmenys, deja, daugiausia neigiami.“¹³

Būdamas 50-ies Smagurauskas gyrėsi vaidinęs visuose Kazimieros Kymantaitės pastatymuose, todėl bent jau dėl šios priežasties turėjo neblogai išmanyti lietuvių literatūrą. Vieną įdomesnių vaidmenų Smagurauskas gavo dar 1965 metais, kai Kymantaitė į sceną perkėlė Petro Cvirkos romaną „Meisteris ir sūnūs“. Čia 30-ies sulaukęs aktorius kūrė sūnaus Andriaus paveikslą, o šis veikėjas buvo „gana reljefiškas lengvos duonos mėgėjas, nuslydęs į nusikaltimų kelią dėl savo smerktinos pažiūros į sunkų darbą“¹⁴. Kaip skelbė to meto spauda, „Smagurausko vaidyba palieka žiūrovų atmintyje įžūlaus ir lankstaus sugedusio „ponaičiuo“ tipą“¹⁵.

Mykolo Smagurausko vaidmenų sąrašė rasime ir kaimo berno, ir šeimos tėvelio, ir parapijos kunigėlio figūras. Jei teatro scenoje kaimo troba buvo surešta ne taip, kaip

„turėtų būti“, Smagurauskas turbūt greit šitai pastebėdavo. Juk šis scenos talentas 1935 metais gimė Kančioginos kaime, Ignalinos rajone. „Neramus Aukštaitijos peizažas savo kalneliais, kloniais, pakriaušėmis, miškeliais, upėmis, ežerais ir ežerėliais. Giminingas šiam kraštui čia gimęs ir augęs žmogus“¹⁶, – rašė Tomas Vaisieta, ne kartą lankęsis Smagurausko tėviškėje. Jaunasis Mikas, mokydamasis Mielagėnų vidurinėje mokykloje, lankė dramos būrelį, kurio vadovai ir patarė jam rinktis aktorius specialybę, nes „iš kur kaimo berniokui žinot, kad yra aktorių mokykla, jei nė karto profesionalus teatras nebuvo apsilankęs Mielagėnų apylinkėse“¹⁷.

Ne vien Aukštaitijos gamtos vaizdai ir užsiėmimai dramos būrelyje ugdė Smagurausko artistiskumą. Šis jaunuolis buvo neatsiejamas kaimo švenčių linksmuolis, „Weltmeister“ akordeonu grojo polkas, kadrilius, valsus, karobuškas, padispanus¹⁸. O ir vėliau, jau pradėjęs vaidinti profesionalioje scenoje, savojo talento aktorius negailėjo ir nulipęs nuo jos. „Kaip jis mus linksmindavo gastrolėse! – pasakojo Eglė Gabrėnaitė. – Kaip šampanas putodavo. Prašydavom visi: „Mikai, pavaidink!“ Krisdavom iš juoko į jį žiūrėdami.“¹⁹

Pastebėję aktorinius gabumus Konservatorijos dėstytojai Juozas Siparis ir Vladas Jurkūnas 1954-aisiais priėmė jaunuolį iš Kančioginos kaimo į jų vadovaujamą kursą. Nepraėjus metams studentas lipo į profesionalią dramos teatro sceną, gavęs užduotį įkūnyti liokaju Grigorijų, Levo Tolstojaus apibūdintą kaip pavydų, pasileidusį, bet išvaizdų ir drąsų jaunuolį²⁰. Tada pjesę „Švietimo vaisiai“ režisavo garsusis Romualdas Juknevičius, kurio iniciatyva ir buvo suburtas Vilniaus teatras, vėliau gavęs Akademinio vardą.

Praėjus ne vienam dešimtmečiui, Mykolas Smagurauskas patirtį Juknevičiaus pastatymuose pavadino pirmąja tikrąja mokykla, kuri buvo „trumpa, bet įsimintina visam gyvenimui“²¹. Statant Tolstojaus „Švietimo vaisius“ vienas režisieriaus siekių buvo suburti teatro trupę (spektaklyje vaidino daugiau negu 30 aktorių), sužadinti jos kūrybingumą ir apvalyti vaidybą nuo šlampų, kuriais scenos meistrai jau buvo pradėję manipuluoti²². Kaip apibūdino teatrologė Irena Aleksaitė, Tolstojaus komedijos charakteriai „sodrūs ir satyriški, pati siužetinė situacija gyva ir linksma: į pretenzingą tariamą mokslininkų ir egzaltuotų damučių, kunigaikštienų, baronienų, grafienų saloninę kompaniją, užsiimančią spiritizmo seansais, pakliūva trys valstiečiai, vyrai 'iš tvarto'“²³. Tąkart spektakliui trūko vaidybinės darnos ir intensyvesnio ritmo, tačiau žiūrovus žavėjo margaspalvė minia, kurios kiekvieno personažo išorė buvo detalai apgalvota, skirtinga ir įdomi²⁴.

Juknevičius buvo režisierius, kuris „veržėsi į naujas erdves, ieškodamas peno grožyje, estetiškume, žmogaus aistrų verpetuose, likimo sukuriuose, atsitiktinumo žiauriuose žaidimuose“²⁵. Neabejotinai šis subtilų meninį skonį turintis estetas imponavo jaunajam Smagurauskui. 1960 metais aktoriui dar kartą teko vaidinti Liokaju, tik šįkart Juknevičiaus režisuotame Michailo Lermontovo „Maskarade“. Tada „scena tiesiog mirgėjo nuo kaukių ir rūbų, virte virė nuo siautulingo galopo, skriejančios mazurkos“²⁶. Bet svarbiausia – „Akademinio dramos teatro trupė čia buvo tiesiog neatpažįstamai grakšti, subtilaus skonio, gero tono, puikių manierų, raiškios plastinės formos“²⁷. Jeigu ne Aukštaitijos peizažas ir dramos būrelis Mielagėnuose, tai tikrai Juknevičiaus mokykla Smagurauskui įdiegė elegancijos, stiliaus pajautimą, rimtą požiūrį į kūrybą scenoje, sveiką profesinį atkaklumą, trupės, kaip bendraminčių būrio,

siekį ir nepaliaujamus kūrybinius ieškojimus kaip vertybę.

Su panašiu požiūriu 1970 metais į Akademinį dramos teatrą atėjo jauna režisierė Irena Bučienė. Mykolas Smagurauskas vaidmenis kūrė ne viename jos pastatyme, kurie buvo skirti vaikams arba paaugliams. Netgi režisuodama Shakespeare'o „Hamletą“ (Smagurauskas čia vaidino Ofelijos tėvą Polonijų) Bučienė akcentavo, jog jai bus ypač svarbi jaunųjų žiūrovų reakcija į šią gana niūrią istoriją²⁸.

Jaunas žmogus itin rūpėjo ir Mikui. Vos baigęs Konservatoriją, ėmė vadovauti Vilniaus pedagoginio instituto (dabar – Lietuvos edukologijos universitetas) dramos studijai, vėliau daugelį metų dirbo su studentais Vilniaus statybos technikumui (dabar – Technologijų ir dizaino kolegija) dramos būrelyje. Galbūt ši veikla lėmė tai, kad aktorė Stefa Nosevičiūtė 50-ies sulaukusį Smagurauską apibūdino kaip ne vien jaunai atrodantį, bet ir jaunatviškos dvasios žmogų²⁹. Šį broožą kaip išskirtinę aktoriaus savybę vėliau pabrėžė ir Sigitas Račkys, stebėdamasis Smagurausko gebėjimu lengvai ir laisvai bendrauti su gerokai už save jaunesniais³⁰.

Kadangi Mikas buvo jaunatviškas, kūrybingas ir netingus, jam nekilo pagunda „profesiškai apsnūsti“ netgi vaidinant vaikams. Juo labiau, kad Irena Bučienė itin atsakingai žiūrėjo į jauniausiems žiūrovams skirtus spektaklius, „niekada nestatė jų „atmestinais“ ar „lengva ranka“, ieškojo įdomios, geros medžiagos vaikiškai auditorijai ir dirbo su aktoriais visu pajėgumu“³¹.

Taip atsirado Jameso Matthew Barrie „Piteris Penas“, kuriame Smagurauskui buvo lemta virsti jūrų plėšiku. Vienoje nuotraukoje, liudijančių repeticijų pertraukėle, aktorius atrodo kaip piratas, prižiūrintis tvarką: ant laiptelių priešais įėjimą susėdę jo kolegos, o Smagurauskas, pasipuošęs jūreiviškais marškinių dryžiais ir juodais ūsais, stovi įrėmęs rankas į šonus ir... šypsosi. Toks pat geraširdis ir rūpestingas Mikas buvo ir savo bendraminčių būryje.

Režisierė Bučienė užčiuopė aktoriaus gebėjimą kurti komiškus personažus, todėl, pavyzdžiui, spektaklyje pagal Mykolo Sluckio pjesę „Ar tavo šuo nepasiutęs?“ Smagurauskas gavo Užpultojo vaidmenį. Šis keistuolis, kuriam šuo įsikibo į blauzdą, vieną akimirką piktinasi gyvūno šeimininke, kitą – švelniais žodžiais meiliskauja užsispyrusiam šuneliui, trečią – grasinamai žongliuoja lenktiniu peiliu reikalaudamas parduoti šunį ir t. t. Daugiaspalvė veikėjo emocijų ir veiksmų gama provokavo žaidybines vaidybas. Turbūt kaip tik tokia kūryba labiausiai ir traukė Smagurauską. Todėl nenuostabu, kad jis pajuto didelę simpatiją Rimui Tuminui, kuris, skatindamas aktorių smalsumą, iniciatyvą ir improvizavimą, siekė žaidimu atgaivinti surambėjusią psichologinio realizmo tradiciją Akademiame dramos teatre³².

„Aš matau teatrą ateity dar išradingesni, drąsesni, nes į teatrą ateina vis didesne erudicija apsišarvavęs jaunimas, – kartą džiaugėsi Smagurauskas ir išsyk pridūrė: – bet nenorėčiau, kad išsilavinimas nusvertų emocionalumą ir, svarbiausia, darbštumą. Daugelis jaunų aktorių per daug praktiški, racionalūs, šalti.“³³ Tokį praktišką, racionalų ir gana šaltą, tik nebe jaunuolį Mykolui Smagurauskui teko sukurti 1984 metais Tumino pastatytoje pjesėje „Tyli naktis“ (pjesės autorius – Haroldas Mülleris).

Prieglaudoje gyvenančios Motinos ir pas ją atvykusio sūnaus Vernerio dialogas

žiūrovams naujai atvėrė dviejų vyriausiosios kartos aktorių – Monikos Mironaitės ir Mykolo Smagurausko – talentus. Liūdna istorija gana paprasta: mėsos gaminiais besiverčiantis Verneris kasmet prieš Kalėdas atvykdavo parsivežti Motinos į namus šventėms, tačiau šįkart jis to padaryti negali – turėsiąs labai svarbių svečių. Be to, jam reikalingas Motinos parašas – oficialus leidimas parduoti paskutiniuosius turtus. Pastarieji dalykai paaiškėja tik spektaklio finale. Iki tol Smagurausko veikėjas mažakalbis, niūrus, dažnai rūko, kartais kandžioja lūpas ir beveik visada žiūri į šalį, o ne į Motiną, kuri labai šneki, pasakoja visokias (tikras ir šiek tiek pramanytas) gyvenimo prieglaudoje istorijas bei įvairius savo prisiminimus.

Aktorė ir teatrologė Dana Rutkutė rašė: „gražiausia spektaklio scena, kai jie abu – [širdies] priepuolio ištiktas Verneris ir jį globstanti Motina – atsiduria... atminimo vainiku papuoštoje Helgos Koch (neseniai mirusi Motinos kambario kaimynė – M. M.) lovoje. Tik šioje situacijoje, kai ir sūnaus krūtinę netikėtai sukausto šaltis, jiedu išgirdo vienas kitą“³⁴. Netikėtas *memento mori* tarytum gražina tas akimirkas, kai sūnus ir motina buvo artimi ir vienas kitam reikalingi, tačiau visa tai trunka neilgai. Vis dėlto tik neigiamai vertinti Vernerio Smagurauskas neleidžia. Aktoriaus vaidyba greičiau įtikina, kad ir sūnus yra auka, kad ir jam pačiam skaudu suvokti, jog motina, kuri buvo artima, dabar jam visiškai nebereikalinga.

Keista, Mykolas Smagurauskas ne kartą buvo pakliuvęs į spektaklius, kuriuose atsirasdavo atsisveikinimo tema. Dabar atsisveikinimą su juo pačiu kasmet primena Vėlinės. Tačiau aktoriaus kūryba greičiau kviečia nukreipti žvilgsnius į Kalėdų šventę, ir ne tą liūdnąją, kuri buvo „Tylioje naktyje“, o tą žaismingą, kupiną jaunatvės ir gyvenimo džiaugsmo. Nes smagus žmogus buvo ir pats Smagurauskas.

¹ Neringa KAŽUKAUSKAITĖ. Čia nebus mirties // 7 meno dienos. – 1995, sausio 13, p. 3.

² Rasa VASINAUSKAITĖ. „Vyšnių sodas“. Vieno spektaklio istorija // Menotyra (45). – 2006, Nr. 4, p. 39.

³ Tomas VAISIETA. „Mieliausias buvo Andrius“ // Literatūra ir menas. – 1985, vasario 23, p. 7.

⁴ Ramunė BALEVIČIŪTĖ. Rimas Tuminas: Teatras, tikresnis už gyvenimą. – Vilnius: Metodika, 2012, p. 197.

⁵ Rasa VASINAUSKAITĖ. Min. str., p. 39.

⁶ Ramunė BALEVIČIŪTĖ. Min. veik., p. 197.

⁷ Rasa VASINAUSKAITĖ. Min. str., p. 43.

⁸ Ramunė BALEVIČIŪTĖ. Min. veik., p. 216.

⁹ Liucija ARMONAITĖ. Žmogus, išsinešęs paslaptis // Literatūra ir menas. – 1995, sausio 21, p. 12.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat.

¹² Neringa KAŽUKAUSKAITĖ. Min. str., p. 3.

¹³ Tomas VAISIETA. Min. str., p. 7.

¹⁴ Antanas JASIŪNAS. P. Cvirka įžengė į sceną // Komjaunimo tiesa. – 1965, sausio 12, p. 6.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Tomas VAISIETA. Min. str., p. 7.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Neringa KAŽUKAUSKAITĖ. Min. str., p. 3.

²⁰ Лев Николаевич ТОЛСТОЙ. Собрание сочинений в 22 томах, т. 11. – Москва: Художественная литература, 1982, с. 102.

²¹ Tomas VAISIETA. Min. str., p. 7.

²² Irena ALEKSAITĖ. Režisierius Romualdas Juknevičius. – Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 278.

²³ Ten pat, 279.

²⁴ Ten pat, 281.

²⁵ Ten pat, 314.

²⁶ Ten pat, 319.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Irena ALEKSAITĖ. Valstybinis akademinis dramos teatras // Lietuvių teatro istorija: Ketvirtoji knyga 1980–1990. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 72.

²⁹ Stefa NOSEVIČIŪTĖ. [Sveikinimas] // Kultūros barai. – 1985, Nr. 1, p. 73.

³⁰ Liucija ARMONAITĖ. Min. str., p. 12.

³¹ Irena ALEKSAITĖ. Valstybinis akademinis dramos teatras // Lietuvių teatro istorija: Trečioji knyga 1970–1980. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 74.

³² Ramunė BALEVIČIŪTĖ. Min. veik., p. 46.

³³ Tomas VAISIETA. Min. str., p. 7.

³⁴ Dana RUTKUTĖ. Kelionė namo // Literatūra ir menas. – 1984, gruodžio 29, p. 14.a